

ΣΥΝΑΡΘΡΩΣΕΙΣ ΠΟΣΟΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΩΝ
Η
ΟΤΑΝ ΤΑ ΔΙΧΑΣΤΙΚΑ ΤΕΙΧΗ ΚΑΤΑΡΡΕΟΥΝ¹

«Ο άνθρωπος εν τέλει αποτελεί ταυτόχρονα υποκειμένο και αντικείμενο της αναζήτησής του»².

Με το τέλος της δεκαετίας του '80 τα διχαστικά τείχη αρχίζουν να πέφτουν και μπαίνουμε σε μια εποχή σύγχλισης. Η πολυπλοκότητα των κοινωνικών φαινομένων δεν επιτρέπει πλέον ούτε τον απομονωτισμό μεταξύ των επιστημών ούτε τον εγωκεντρισμό της διανόησης³. Όλο και περισσότερο συνειδητοποιείται ότι η περιγραφή γεγονότων σε ένα επίπεδο ανάλυσης γίνεται πληρέστερα κατανοητή όταν παραπέμπει σε άλλα επίπεδα ανάλυσης. Σ' ένα τέτοιο πνεύμα, στο ερευνητικό πεδίο των κοινωνικών επιστημών, η σχέση ανάμεσα στο «αντικειμενικό και αυστηρό» και το «υποκειμενικό και υποθετικό» φαίνεται να υποχωρεί.

Εάν το μικρο-επίπεδο αποτελεί αντικείμενο της ποιοτικής προσέγγισης και το μακρο-επίπεδο της ποσοτικής, ο Cicourel υποστηρίζει ότι οι μικρο- και οι μακρο-δομές βρίσκονται σε συνεχή συναλλαγή και αμοιβαία επίδραση, παρά την ευκολία ή και την-μερικές φορές αμφίβολη-πολυτέλεια να εξετάζουμε μόνον το ένα ή το άλλο επίπεδο ανάλυσης⁴. Πρόκληση αποτελεί η αναγνώριση ότι είτε στο ένα είτε στο άλλο επίπεδο ανάλυ-

1. Αφιερωμένο στα μέλη του «σεμιναρίου της Τετάρτης» του Τομέα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων που παλεύουν μ' αυτές τις έννοιες.

2. P. Watzlawick, J. H. Beavin, και D. D. Jackson, *Pragmatics of Human Communication* (New York: W.W. Norton and Company, 1967), σ. 270.

3. R. M. Lerner και G. B. Spanier, «A dynamic interactional view of child and family development». *Child Influences on Marital and Family Interaction*, εκδ. R. M. Lerner και G. B. Spanier (New York: Academic Press, 1978), σ. 1, καθώς και G. McCracken, *The Long Interview* (Newbury Park: Sage Publications, 1988), σ. 15.

4. A. V. Cicourel, «Notes on the integration of micro and macro levels of analysis», *Advances in Social Theory and Methodology: Towards an Integration of Micro-and Macro-Sociologies*, εκδ. K. Knorr-Cetina and A. V. Cicourel (London: Routledge and Kegan Paul), σ. 54.

σης ενυπάρχει η έμμεση αναφορά της ύπαρξης του άλλου, έτσι ώστε, κινούμενος ο ερευνητής σε ένα επίπεδο, να μπορεί να δείξει ότι το άλλο αποτελεί αναπόσπαστη διάσταση του αυτού φαινομένου.

Η πολωτική αντιπαράθεση ποιοτικών και ποσοτικών προσεγγίσεων φαντάζει παραπλανητική τη στιγμή που το ζητούμενο είναι η αναζήτηση σημείων διαλόγου και επικοινωνίας ικανών να οδηγήσουν στη συμπληρωματικότητα και τη σύνθεση, τόσο στο επίπεδο της θεωρίας όσο και της ερευνητικής πρακτικής.

Απλοϊκά στερεότυπα θέλησαν την ποσοτική διερεύνηση «σκληρή» (hard) και την ποιοτική «απαλή» (soft). Τα «σκληρά και αυστηρά ελεγχόμενα» δεδομένα αντιδιεστάλησαν από τα «γνήσια και τα εις βάθος». Οι ερευνητές, εκπρόσωποι της μιας πρακτικής, κατηγορήθηκαν ότι δεν κάνουν τίποτα άλλο από το να «ξεζουμίζουν τους αριθμούς» και της άλλης ότι «ομφαλοσκοπούν». Ασφαλώς αυτή η τάξη των πραγμάτων ανατρέπεται όταν ένας ερευνητής θελήσει να προσεγγίσει τα δεδομένα του με τρόπο «αυστηρό, γνήσιο και εις βάθος».

Φυσικά μια τέτοια στερεότυπη αντιπαράθεση οδήγησε στην εκατέρωθεν επιστροφή αμυντικών επιχειρημάτων. Οι υποστηρικτές των ποιοτικών μεθόδων ανέτρεξαν σε κατασκευασμένα, αυτάρεσκα επιχειρήματα ισχυριζόμενοι ότι ο ερευνητής χρειάζεται να είναι προικισμένος με «ειδικές φυσικές δεξιότητες»¹. Αντίθετα η κλασσική, θετικιστικά προσανατολισμένη, ποσοτική προσέγγιση υπερασπίσθηκε τον εαυτό της σωρεύοντας επιχειρήματα περί «επιστημονικότητας». Οχρωμένοι πίσω από ψευδοδιλημματα, οι ερευνητές των δύο στρατοπέδων ύψωσαν τα μεταξύ τους τείχη ανατρέχοντας με πάθος σε επιστημολογικά / ιδεολογικά στηρίγματα και, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Campbell, η κάθε πλευρά βρίσκεται πάντα στην καλύτερή της φόρμα όταν κριτικάρει την άλλη².

Η αναγνώριση της διαφοράς

Με στόχο την αποφυγή μονοσήμαντων διαχωρισμών θα ήταν λάθος να αντιπαρέλθουμε τις πραγματικές διαφορές μεταξύ των ποσοτικών και ποιοτικών προσεγγίσεων. Μια τέτοια παράλειψη θα έδειχνε ίσως μια άλλη αμυντική στάση και θα κινδύνευε να μετατρέψει τις άκαμπτες οριοθετήσεις σε παντελή έλλειψη ορίων. Εξ άλλου μόνον η αναγνώριση της διαφοράς επιτρέπει την επισήμανση σημείων σύγκλισης και κατ' επέκταση μπορεί να λειτουργήσει εμπλουτιστικά.

1. Για μεγαλύτερη ανάπτυξη γύρω από το θέμα βλέπε *The Long Interview*, σ. 13.
2. D.T. Campbell, «Qualitative knowing in action research». New York: Annual meeting of American Psychological Association, Kurt Lewin address, 1974.

Την τελευταία δεκαετία η σχετική βιβλιογραφία αυξήθηκε¹. Ίσως η σημαντικότερη διαφορά μεταξύ των δύο μεθόδων είναι ο τρόπος που η κάθε μια χειρίζεται τις αναλυτικές της κατηγορίες. Η ποσοτική προσέγγιση επιδιώκει να απομονώσει και να ορίσει με τον πληρέστερο δυνατό τρόπο τις υπό μελέτη κατηγορίες από την αρχή, και μετά, με την ανάλυση των δεδομένων, να προσδιορίσει με ακρίβεια τη μεταξύ τους σχέση. Αντίθετα, στόχος της ποιοτικής μεθόδου είναι να απομονώσει και να ορίσει τις κατηγορίες κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας, αναμένοντας ότι η φύση και ο ορισμός των αναλυτικών κατηγοριών θα αλλάζει με την πορεία της. Αυτό λοιπόν που για τους μεν είναι το ερευνητικό μέσο, για τους άλλους είναι το ζητούμενο.

Η ποιοτική προσέγγιση βασίζεται στη μελέτη του ατόμου ή της ομάδας, μέσα στο δικό τους χώρο και τη συναλλαγή μαζί τους, στη δική τους γλώσσα. Μια τέτοια μελέτη χρησιμοποιεί εργαλεία που προκύπτουν από τη συγκεκριμένη πραγματικότητα τού ίδιου τού ατόμου ή της ομάδας.

Η ποιοτική έρευνα αναζητεί τα αλληλοδιαπλεκόμενα σχήματα μεταξύ των κατηγοριών που μελετώνται ενώ η ποσοτική έρευνα επικεντρώνεται στη σύγκριση μεταξύ ενός περιορισμένου αριθμού συγκεκριμένων σχέσεων. Η διαφορά τους συνίσταται στο ότι οι πρώτοι επιδιώκουν να συλλάβουν τη συμπλοκότητα και οι δεύτεροι να επιτύχουν ακρίβεια. Ο McCracken περιγράφει αυτές τις δύο πρακτικές με την παρομοίωση ενός φακού που είτε εστιάζεται πολύ συγκεκριμένα σε μια στενή λωρίδα του οπτικού πεδίου είτε επιτρέπει, με πολύ μικρότερη ακρίβεια, την αποκάλυψη μιας πολύ ευρύτερης λωρίδας².

Η ποιοτική έρευνα αναγνωρίζει την παρουσία ή απουσία ενός ή περισσότερων χαρακτηριστικών, σε αντίθεση με την ποσοτική που αναφέρεται στην αξιολόγηση τού βαθμού σύμφωνα με τον οποίον ένα χαρακτηριστικό είναι παρόν ή απόν.

1. Για πληρέστερη κάλυψη του θέματος βλέπε ενδεικτικά M. H. Agar, *Speaking of Ethnography* (Beverly Hills: Sage Publications, 1986), P. Anderson, «On method in consumer research: a critical relativist perspective», *Journal of Consumer Research*, 1986, 13, 2: 155-173, J.M. Brown και J.D. Sime «Multidimensional scaling analysis of qualitative data», *Personal Meanings: The First Guy's Hospital Symposium on the Individual Frame of Reference*, εκδ. E. Shepherd και J. P. Watson (New York: John Wiley, 1982), σ.71-90, L. Cronbach, «Beyond the two disciplines of scientific psychology», *American Psychologist*, 1975, 30: 116-127, N. Fielding και J. Fielding, *Linking Data* (Beverly Hills: Sage Publications, 1986), R. Harré, «The positivist-empiricist approach and its alternative», *Human Inquiry: A Sourcebook of New Paradigm Research*, εκδ. P. Reasons και J. Rowan (Chichester: John Wiley, 1981), σ. 3-17, J.K. Smith και L. Heshusius, «Closing down the conversation: the end of the quantitative-qualitative debate among educational inquirers», *Educational Researcher*, 1986, 19: 4-12.

2. *The Long Interview*, σ. 16.

Αυτές οι διαφοροποιήσεις ασφαλώς επηρεάζουν και τη μέθοδο τής δειγματοληψίας. Η έννοια τού αντιπροσωπευτικού δείγματος, απαραίτητη στα πλαίσια τής ποσοτικής προσέγγισης, χάνει το νόημά της στην ποιοτική μέθοδο. Στόχος της αντιπροσωπευτικής δειγματοληψίας είναι η γενίκευση τών αποτελεσμάτων σε έναν μεγαλύτερο πληθυσμό ενώ στην περίπτωση της ποιοτικής έρευνας στόχος καθίσταται η προσπέλαση στις πολιτισμικές κατηγορίες και στις υποθέσεις σύμφωνα με τις οποίες ένας συγκεκριμένος πληθυσμός ερμηνεύει τον κόσμο.

Η αναζήτηση σημείων σύγκλισης

Εξετάζοντας και αποδεχόμενοι τη διαφορά αναζητούμε τα σημεία συνάρθρωσης τών ποσοτικών και ποιοτικών προσεγγίσεων που θα μας επιτρέψουν την υπέρβαση τών ορίων μιας και μόνης προσέγγισης, μιας και μόνης κληρονομιάς. Η νέα έκφραση σε μια διαλεκτική σχέση τόσο μεταξύ διαφορετικών επιστημών όσο και μεταξύ διαφορετικών δεδομένων, υποχρεώνει στην επανεξέταση ωρισμένων εννοιών που «παραδοσιακά» χαρακτηρίζουν τη μία ή την άλλη προσέγγιση.

Η αντικειμενικότητα

Την έννοια τής αντικειμενικότητας κληρονόμησε η ψυχολογία από τη θετικιστική παράδοση. Στις φυσικές επιστήμες η έννοια τής αντικειμενικότητας βασίσθηκε στην προϋπόθεση ότι το κάθε τι στο σύμπαν μπορεί κατά κανόνα να ερμηνευθεί βάσει των αρχών της αιτιότητας¹. Μια τέτοια υπόθεση αντιβαίνει την ουσία των επιστημών του ανθρώπου εφ'όσον, σε μεγάλο βαθμό, οι επιστήμες αυτές προσπαθούν να ερμηνεύσουν τις συνέπειες των εσωτερικών, υπαρκτικών επιλογών.

Θα μπορούσαμε όμως να δώσουμε μια άλλη διάσταση στην έννοια τής αντικειμενικότητας. Η αντικειμενικότητα μπορεί να αναφέρεται στη λήψη ενός διανοητικού ρίσκου, το ρίσκο του αποδεδειγμένου σφάλματος. Σύμφωνα με την αρχή της διαφεισιμότητας του Popper, ο επιστήμονας εξετάζει θεωρίες που προέρχονται από υποθέσεις που κατά κανόνα μπορεί να καταρρεύσουν εάν εφαρμοσθούν. Υποβάλλοντας τις θεωρητικές του υποθέσεις στον έλεγχο τόσο της επιστημονικής κοινότητας όσο και της α-

1. Το κλασσικό ιδεώδες της αντικειμενικής, αξιολογικά ουδέτερης περιγραφής στην επιστήμη τίθεται υπό αμφισβήτηση και από τη σύγχρονη φυσική. Τόσο η Σχολή της Κοπεγχάγης όσο και η Ρεαλιστική Σχολή αμφισβητεί τη μηχανιστική ερμηνεία της φύσεως. Η σχέση θετικών επιστημών και ψυχολογίας ως προς την έννοια της αντικειμενικότητας καλύπτεται εκτενώς στο Th. Dragonas, «Can social psychology afford to be optimistic?», *Δωδώνη*, 1986, 1Ε, 111-124.

ποδεικνυόμενης διάψευσης της εμπειρικής πραγματικότητας, ο ερευνητής, είτε ακολουθώντας την ποσοτική είτε την ποιοτική μέθοδο, στηρίζει την έννοια της αντικειμενικότητας¹. Με άλλα λόγια, όσο και αν φαίνεται παράδοξο, η αντικειμενικότητα προϋποθέτει ότι ο ερευνητής κατηγορηματικά αποφεύγει την αναζήτηση τής οριστικής, απόλυτης αλήθειας².

Μπορούμε όμως να δούμε την αντικειμενικότητα και από μια ακόμη ματιά. Είναι πια κοινός τόπος ότι το προϊόν κάθε ερευνητικής δραστηριότητας στις κοινωνικές επιστήμες είναι αποτέλεσμα της σχέσεως ερευνητή, ερευνόμενου και του κοινού στο οποίο αποτείνεται. Η ψυχολογική έρευνα, ποιοτική και ποσοτική, βασίζεται όλο και περισσότερο στην παραδοχή ότι η ίδια η φύση των υπό μελέτη φαινομένων, είναι συνδεδεμένη με την ιστορική και πολιτισμική τους υπόσταση³. Η έρευνα δεν μπορεί να ισχυρίζεται πλέον ότι περιγράφει μια πραγματικότητα προσιτή στον καθένα, αρκεί μόνο να χρησιμοποιήσει τη σωστή μέθοδο ανεξάρτητα από το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο της ίδιας τής περιγραφής. Ερευνητής, ερευνόμενος και αποδέκτης εκπροσωπούν μια αντίστοιχη παράδοση που σε μεγάλο βαθμό προσδιορίζει τα αναδυόμενα αποτελέσματα. Με αυτήν την έννοια η ίδια η υφή της έρευνας δεν είναι ούτε υποκειμενική ούτε αντικειμενική. Καθίσταται απλώς ερμηνευτική.

Θα μπορούσε κανείς να προχωρήσει πάρα πέρα και να υποστηρίξει την άποψη ότι όλες οι μέθοδοι συλλογής δεδομένων αναγκαστικά αναλύονται «ποιοτικά» εφ' όσον η κάθε ανάλυση προϋποθέτει ερμηνεία και επιλεκτική απόδοση του «νοήματος» που ενυπάρχει στα διαθέσιμα δεδομένα⁴. Ανεξάρτητα από την ποσοτικοποιήσιμη ή ποιοτική φύση του υλικού χρειάζεται να αντιμετωπισθεί η ουσία κάθε ερευνητικού εγχειρήματος που είναι η ανάγκη εξαγωγής συμπεράσματος. Πράγματι, αυτή ακριβώς η γλώσσα και οι έννοιες οι αναφερόμενες στην ερμηνεία, αποτελούν ένα «εσωτερικό δομικό στοιχείο» της κατανόησης, όπως το αποκαλεί ο Gadamer⁵. Από

1. J. Kirk και M. L. Miller, *Reliability and Validity in Qualitative Research* (Beverly Hills: Sage Publication, 1986), σ. 11.

2. Ο Husserl υποστηρίζει ότι δεν μπορούμε να συλλάβουμε την έννοια της υποκειμενικότητας ως αντίθεση της αντικειμενικότητας διότι κατ' αυτόν τον τρόπο η έννοια τής υποκειμενικότητας καθίσταται αντιληπτή με αντικειμενικούς όρους. Αντίθετα συστήνει μια «ανάλυση συστέτισης» όπου η έννοια της σχέσεως παίρνει πρωτεύουσα θέση, βλέπε H. G. Gadamer, *Truth and Method* (New York: Continuum, 1975), σ. 220.

3. K. Gergen, «Social psychology as history», *Journal of Personality and Social Psychology*, 1973, 26, 2:309-320, E. Sampson, «Cognitive psychology as ideology», *American Psychologist*, 1981, 36, 7: 730-753, A. Wilden, *System and Structure: Essays in Communication and Exchange* (London: Tavistock Publications, 1980), σ. xx.

4. *Linking Data*, σ. 12.

5. *Truth and Method*, σ. 274.

τη στιγμή που ο ερευνητής απομακρύνεται από το σημείο συλλογής του υλικού, ανατρέχει σε κρίσεις ποιοτικής υφής.

Αξιοπιστία και εγκυρότητα

Οι έννοιες της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας κληρονομήθηκαν αρχικά από την ψυχομετρία και κατ' επέκταση, υιοθετήθηκαν από τη μεθοδολογία ως απαραίτητες συνθήκες στην έρευνα. Η αξία των ερευνητικών αποτελεσμάτων καθώς και η ερμηνεία τους υπήρξε πάντα συνάρτηση τού βαθμού εκπλήρωσης τής αξιοπιστίας και της εγκυρότητας. Ωστόσο οι έννοιες αυτές αφορούν εξ' ίσου και στις ποιοτικές προσεγγίσεις¹.

Το θέμα της εγκυρότητας είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το πρόβλημα της θεωρίας. Τόσο στο ποσοτικό όσο και στο ποιοτικό επίπεδο, το ερώτημα που ανακύπτει είναι κατά πόσο ο ερευνητής αξιολογεί αυτό που νομίζει ότι αξιολογεί. Αυτό δηλαδή που απασχολεί τον ερευνητή είναι κατά πόσο η ερμηνεία των δεδομένων έχει αξία και κατά πόσο τα φαινόμενα περιγράφονται με το σωστό τους όνομα². Εάν η ερμηνεία των δεδομένων ήταν χρήμα, γράφουν οι Kirk και Miller, τι αγοραστική αξία θα είχα;³

Η φαινομενική εγκυρότητα (apparent validity) μπορεί να είναι απατηλή. Η εγκυρότητα βάσει κριτηρίων (criterion-related validity) είναι σε τελευταία ανάλυση κυκλική και δεν μπορεί να εξασφαλίσει θεωρητική εγκυρότητα παρά μόνον έφ' όσον το κριτήριο που χρησιμοποιούμε είναι και αυτό θεωρητικά έγκυρο. Η αναζήτηση ουσιαστικά εντοπίζεται στην εγκυρότητα εννοιολογικής κατασκευής (construct validity), τη θεωρία δηλαδή επάνω στην οποία βασίζονται οι υποθέσεις μας, η συγκεκριμένη μέθοδος, η ανάλυση δεδομένων και η ερμηνεία. Ανεξάρτητα από την παράδοση που ακολουθεί η ποσοτική ή η ποιοτική μέθοδος για να εξασφαλίσει την εγκυρότητα εννοιολογικής κατασκευής, το σημείο αναφοράς που στηρίζει τον ερευνητή στην όλη ερευνητική του προσπάθεια είναι η ισχύς των θεωρητικών του αποσκευών. Βασικός στόχος των ερευνητικών αποτελε-

1. Βλέπε J. Kirk and M. L. Miller, *Reliability and Validity in Qualitative Research* (Beverly Hills: Sage Publications, 1986).

Η αξιοπιστία και η εγκυρότητα δεν είναι έννοιες συμμετρικές. Είναι πολύ ευκολότερο να εξασφαλισθεί απόλυτη αξιοπιστία και καμμία εγκυρότητα. Αντίθετα, η απόλυτη εγκυρότητα μπορεί να διασφαλίσει απόλυτη αξιοπιστία. Οι κοινωνικές επιστήμες έχουν κυρίως επαναπαυθεί σε τεχνικές που εξασφαλίζουν αξιοπιστία ίσως διότι η τέλεια εγκυρότητα δεν είναι κόν θεωρητικά εφικτή. Πάρα πολλές, ποσοτικά προσανατολισμένες, έρευνες ελέγχουν πολλαπλώς την αξιοπιστία αλλά υστερούν στην εξέταση της εγκυρότητας.

2. Θυμίζω το γνωστό διάλογο μεταξύ Αλίχης και Humpty-Dumpty στο *Alice in Wonderland* του L. Carroll που αναφέρεται στην εγγενή δυνατότητα των λέξεων να επενδύονται κάθε φορά με διαφορετικό νόημα.

3. *Reliability and Validity in Qualitative Research*, σ. 21.

σμάτων που βασίζονται στη συγκεκριμένη θεωρία είναι κάτι επέκταση, η με σπироειδή μορφή ανέλιξης, τροφοδότηση νέας θεωρίας.

Η χρήση ενός συνδυασμού διαφορετικών, συμπληρωματικών μεθόδων αποτελεί μία έγκυρη αυτοπροστασία του ερευνητή από τη διατύπωση λάθος ερώτησης, πράγμα που αποτελεί και την πηγή των περισσότερων σφαλμάτων εγκυρότητας. Εάν μία υπόθεση τεθεί υπό αμφισβήτηση από μία σειρά ενλλακτικές μεθόδους ελέγχου και επιβίωσης, σημαίνει ότι διαθέτει έναν ικανοποιητικό βαθμό εγκυρότητας που ενδεχομένως θα ήταν ανέφικτος στα πλαίσια μιας μοναδικής, πιο περιορισμένης μεθόδου.

Ήδη από τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα, την εποχή της Σχολής του Σικάγο, στο χώρο της κοινωνιολογίας και ανθρωπολογίας ο συνδυασμός πολλαπλών μεθόδων αποτελούσε τρέχουσα πρακτική. Με την ταχεία όμως εξέλιξη των στατιστικών μεθόδων και την επιρροή της θετικιστικής παράδοσης, αυτή η πρακτική ατόνισε και ένας μεγάλος αριθμός ερευνητών θεώρησε την ποσοτική προσέγγιση επαρκή. Θα έπρεπε ωστόσο να τονισθεί ότι ο συνδυασμός πολλαπλών μεθόδων αποκτά νόημα όταν δεν παραμένει αθροιστικός αλλά καθίσταται συνθετικός. Τότε, υπό μια Gestalt έννοια, το σύνθετο αποτέλεσμα είναι πολύ πλουσιότερο από το άθροισμα των διαφόρων μεθόδων. Ως εκ τούτου δεν μπορεί να θεωρηθεί αυτονόητο ότι η μορφή των διαφόρων μεθόδων θα είναι ισομορφική ή απλά αναγνωρίσιμη εάν θελήσουμε να αναλύσουμε το αποτέλεσμα στα συστατικά του¹.

Η εκτίμηση της αξιοπιστίας κάθε ερευνητικής διαδικασίας, συνίσταται στον προσδιορισμό του βαθμού που η διακύμανση μεταξύ των υποκειμένων οφείλεται σε πραγματικές διαφορές και όχι σε ασυνέπειες της ερευνητικής διαδικασίας. Η αξιοπιστία δηλαδή αναφέρεται στο βαθμό που τα ερευνητικά αποτελέσματα είναι ανεξάρτητα από τυχαίες συνθήκες. Συνεπώς μία ερευνητική διαδικασία εάν επαναληφθεί σε διαφορετικούς χρόνους, κάτω από ίδιες περιστάσεις, θα αποφέρει όμοια ή παρόμοια αποτελέσματα. Εξ άλλου στο χώρο της ποιοτικής προσέγγισης ο βασικός τρόπος να εξασφαλισθεί η αξιοπιστία συνίσταται στη λεπτομερή τεκμηρίωση της ερευνητικής διαδικασίας (επιλογές και ιεραρχίες σε κάθε στάδιο της μελέτης, συλλογή υλικού, ανάλυση).

Η έννοια της αξιοπιστίας προϋποθέτει ότι ο ερευνητής ανεξάρτητα από το αν ακολουθεί την ποσοτική ή ποιοτική μέθοδο, χρειάζεται να είναι απόλυτα ενήμερος ότι οι συνθήκες κάτω από τις οποίες διενεργείται η έρευνα είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τα συγκεκριμένα αποτελέσματα.

Ωστόσο η αξιοπιστία υπονοεί επίσης την παραδοχή ότι τα χαρακτηριστικά του ατόμου ή της ομάδας που ερευνάται, διατηρούνται σταθερά μέ-

1. R. Needham, *Circumstantial Deliveries* (Los Angeles: University of California Press, 1981), σ. 68.

σα στο χρόνο. Μια τέτοια παραδοχή είναι παρακινδυνευμένη από τη στιγμή που δεχόμαστε την ιστορική, κοινωνική και πολιτισμική φύση των υπό μελέτη φαινομένων.

Εκτός όμως από τη διαχρονική αξιοπιστία υπάρχει και η συγχρονική αξιοπιστία, η οποία αναφέρεται στον έλεγχο των αποτελεσμάτων μέσα στο ίδιο χρονικό διάστημα. Στο χώρο των ποσοτικών μετρήσεων ανατρέχουμε σε τεχνικές όπως η διαίρεση της μέτρησης σε δύο ισοδύναμα μέρη. Στο χώρο της ποιοτικής διερεύνησης, όταν τα αποτελέσματα δεν είναι συνεπή με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που ενδιαφέρουν τον ερευνητή, ο τελευταίος αναγκάζεται να σκεφθεί πώς πολλαπλές αλλά συγχρόνως και διαφορετικές ποιοτικές μετρήσεις μπορεί να είναι ταυτόχρονα αληθείς.

Ο ερευνητής, μέρος της εξίσωσης

Ο έλεγχος των σταθερών συνθηκών και η έννοια της αντικειμενικότητας αναπόφευκτα παραπέμπουν στο ρόλο του ερευνητή. Ο ίδιος ο ερευνητής δεν μπορεί παρά να αποτελεί παράγοντα διακύμανσης. Η θετικιστική παράδοση θέλησε τον ερευνητή να στέκεται έξω από τα φαινόμενα που εξετάζει, να μελετά ένα σύστημα χωρίς να παρεμβαίνει στη λειτουργία του¹. Ωστόσο κάθε είδος κοινωνικής έρευνας ενέχει χαρακτηριστικά συμμετοχικής διαδικασίας. Ο ερευνητής συμμετέχει στον κοινωνικό χώρο υποδύμενος τον έναν ή τον άλλο ρόλο και τοποθετείται ως προς τα «προϊόντα» αυτής της συμμετοχής. Από το να προσπαθούμε μάταια να απαλείψουμε την επίδραση του ερευνητή καλά θα κάνουμε να την καταλάβουμε, υποστηρίζει ο Schuman².

Η απλουστευτική χρήση της ποσοτικής προσέγγισης εκλαμβάνει την κάθε απάντηση με τρόπο κυριολεκτικό, αγνοεί ότι ο ερευνητής αποτελεί πηγή επιρροής και χειρίζεται τη δειγματοληψία χωρίς να υποψιάζεται τα ενδεχόμενα προβλήματα. Ο ερευνητής όμως που αντιλαμβάνεται το σύμπλοκο της ερευνητικής διαδικασίας, είτε εφ' όσον πρόκειται για ποιοτική είτε για ποσοτική, βλέπει δια μέσου του ερευνητικού υλικού την αναζήτηση νοήματος, και χειρίζεται τις ασάφειες της έκφρασης, τις δυσκολίες της συνέντευξης, τις αντιφάσεις ανάμεσα στη στάση και τη συμπεριφορά, τα προβλήματα της ελλιπούς πληροφορίας, ως σημαντική διάσταση των ίδιων των δεδομένων και δεν τα παραβλέπει ή τα θεωρεί εμπόδια στην αποτελεσματική έρευνα. Από τα δεδομένα συνάγονται συμπεράσματα που

1. Για μεγαλύτερη ανάπτυξη γύρω από το θέμα βλέπε «Can social psychology afford to be optimistic?», σ. 115.

2. H. Schuman, «Artifacts are in the mind of the beholder», *American Sociologist*, 1982, 17, σ. 23.

σαν μίτος οδηγούν στην αναγνώριση υποθετικών σχημάτων, η εγκυρότητα των οποίων χρειάζεται να ελεγχθεί.

Η πρόκληση της πολυπλοκότητας

Μια ερώτηση που θα μπορούσε να γεννηθεί στο νέο ερευνητή είναι με ποιά μέθοδο, την ποιοτική ή την ποσοτική, αποκαλύπτεται μεγαλύτερο μέρος της πραγματικότητας ή της αλήθειας του ερευνόμενου φαινομένου. Η απάντηση σ' ένα τέτοιο ερώτημα είναι ότι όχι μόνον με κάθε είδους προσέγγιση αλλά και από κάθε οπτική γωνία βλέπουμε ένα άλλο μέρος της πραγματικότητας. [Εξαρτάται από τον ερευνητή ο βαθμός που θα καταφέρει να δει παράλληλα περισσότερες διαστάσεις της πραγματικότητας, μερικές από τις οποίες μπορεί να είναι και αντιφατικές. Όλες όμως είναι αποτέλεσμα της εγκαθίδρυσης μιας επικοινωνιακής σχέσης και όχι η απεικόνιση κάποιας αναλλοίωτης αλήθειας¹. Η στροφή από το αντικείμενο στην επικοινωνιακή σχέση και η δυνατότητα τού ερευνητή να συλλάβει τις συνδέσεις που θα τον οδηγήσουν στην αποκρυπτογράφηση πλουσιότερων σχημάτων, καθίσταται η ουσία της ερευνητικής προσπάθειας.

Η ποσοτική μέθοδος υποσχέθηκε ασφάλεια. Ίσως γι' αυτό ακριβώς το λόγο ο ερευνητής αισθάνεται σήμερα ανασφαλής. Η ποιοτική μέθοδος αποποιήθηκε την ιδέα της ασφάλειας και έκανε τους υποστηρικτές της συχνά να αισθάνονται ασφαλέστεροι. Το δύσκολο γίνεται εύκολο ή το εύκολο γίνεται δύσκολο; Έννοιες που η μία θα υπέθετε την άλλη ανετράπησαν παράδοξα. Μέσα όμως από την παράδοξη σκέψη συναντάμε πολλές φορές τον δημιουργικότερο εαυτό μας.

Συνδυάζοντας το μακρο- και μικρο-επίπεδο, την ποσοτική και την ποιοτική προσέγγιση, ο ερευνητής επωμίζεται μεγαλύτερη ευθύνη οργάνωσης της πολυπλοκότητας τόσο από εμπειρική όσο και από θεωρητική πλευρά. Όμως, όπως άρεσε και στον Bateson να λέει, «όσο πιο πολύπλοκος, τόσο πιο όμορφος γίνεται ο κόσμος».

1. P. Watzlawick, *How Real is Real?* (New York: Random House, 1976), σ. xi.

Thalia Dragona

A B S T R A C T

The articulation of quantitative and qualitative approaches

or

When the dividing walls break down

It seems that the closing of the '80s witnesses the fall of dividing walls and the rise of an era of approximation. Disciplinary isolationism and intellectual egocentrism is fading in the social sciences and there is an increasing recognition that events described at one level of analysis can only be fully understood by reference to other levels of analysis. Polarities between being «objective and rigorous» and «subjective and speculative» have in the past largely prevented the adoption of a constructive posture. Yet, recent theoretical and empirical developments have shown the way these alternative approaches may complement each other and may be integrated in practice. The recognition of differences however, is the only safe way in identifying points of convergence. The present article first takes up the most telling and important differences between the qualitative and quantitative traditions which are reflected in the way analytic categories are treated and in the assumptions about «ways of seeing». Concepts that have traditionally been associated with the one or the other approach are re-examined. Objectivity, validity, reliability, the relationship between the researcher and the respondent, are issues that involve equally well both quantitative and qualitative researchers. Extending to a multi-method work results in greater complexity and consequently in a greater challenge.